

Wel en wee van de Koninklijke

door LEX DALEN GILHUYTS

De Koninklijke Schouwburg vormt in de omgeving van het Korte Voorhout de laatste herinnering aan het achttiende eeuwse Den Haag. Hoewel het om weinig meer dan een decor gaat. Het is het vroegere paleis van de hertog van Nassau Weilburg en zijn vrouw, de 17-jarige prinses Wilhelmina Carolina van Nassau, zuster van de stadhouder Willem V. Hij trouwde met haar in 1760 en zag uit naar een optrekje in Den Haag. Het Korte Voorhout leek wel geschikt. De bouw van het paleis begon pas in 1766 naar een ontwerp van Pieter de Swart. Meer dan zeven jaar later was het nog niet klaar. Het zou een paleis van vorstelijke allure moeten worden en wat er gereed kwam, had die allure ook. Waarom er abrupt een einde kwam aan de verdere ontwikkeling van het paleis is niet bekend. In elk geval laat een ontwerp van De Swart nog een lange, lagere vleugel aan de linkerkant van het hoofdgebouw zien. Of er ook iets aan de andere kant was gepland is niet duidelijk. Omdat de hertog zich in latere jaren weinig enthousiast toonde, is het bij het hoofdgebouw gebleven. Kosten 200.000 gulden. Pieter de Swart kreeg voor zijn ontwerpen tweemaal 500 gulden uitbetaald. Ook voor die tijd niet overmatig veel.

De hertog van Weilburg overleed in 1788. Zijn erfgenamen zagen niets in het paleis, noch zijn omgeving en begonnen zo veel mogelijk panden en grond te verkopen. Na Pichegru's zegetocht over onze rivieren werden in het toen al ontakelde paleis Franse militairen gelegerd.

In 1799 werd het voor 27.000 gulden overgedragen aan de Bataafse Republiek en in 1802 tot schouwburg verbouwd.

Ook toen al herinnerde alleen het exterieur nog aan de oorspronkelijke bestemming.

De eerste voorstelling in het nooit voltooid paleis was Voltaire's Semiramis op 30 april 1804.

Er waren vóór de 19e eeuw in Den Haag al diverse toneelgezelschappen of komedies. In het midden van de 17e eeuw speelden Engelse en Franse gezelschappen in de pikeurschuur of de kaatsbaan aan het Buitenhof, ongeveer naast de Cineac gelegen. In 1710 was er een Franse schouwburg in de Casuariestraat, ook in de Korte Houtstraat was een schouwburg evenals bij de Denneweg. In 1731 kregen de Fransen een speelverbod opgelegd. De oorzaak was...de paalworm, die aan onze houten zeeweringen knaagde. Normaal kregen de Joden van zoiets de schuld, in dit geval echter werden de goddeloze komedies verboden. Twee jaar later speelden de Fransen echter weer. Concurrentie genoeg. Zo bevond zich in de Assendelftstraat een Nederduitse schouwburg, die er tot 1807 was gevestigd.

In de Koninklijke Schouwburg werd de hele 19e eeuw tweetalig gespeeld, Frans en Hollands. Frans vond men deftiger. Tussen haakjes: aan de Franse komedie is ook het woord sabotage ontleend. Le sabot is de klomp en tijdens volksvoorstellingen in het 18e eeuwse Frankrijk roffelde het volk met zijn klompen op de vloer, als het gebodene niet beviel. De voorstelling werd aldus gesaboteerd.

Geen vetpot

In 1830 was de gemeente Den Haag eigenares geworden van de schouwburg. Geen vetpot, er moest jaarlijks 40 mille bij, waarvan koning Willem II de helft betaalde. Hij stond ook zijn hofkapel af. Dat lijkt een aardige geste, maar wél kon het publiek soms uren wachten, omdat de kapel eerst de koninklijke maaltijd moest begeleiden. De schouwburg sukkelde voort-

durend met tekorten, werd een bodemloze put genoemd, spelers kregen minder gages, spelers staakten. De schouwburg werd aan koning Willem II overgedragen. Deze spijzieke vorst had er een kunstzinnige liefhebberij bijgekregen, die hem naast allerlei andere buitensporigheden tonnen kostte. Onder Willem III werd het Franse toneel onder luide protesten opgeheven. Later werd het weer ongedaan gemaakt, het Nederlands toneel alleen had nog geen toekomst. In 1853 werd de gemeente weer eigenares.

De 'schouwburgquaestie', die van 1901 tot 1903 duurde vormde het dieptepunt uit het bestaan van de Koninklijke. Het ging natuurlijk niet om artistieke vraagstukken, maar om de vraag of de verwaarloosde schouwburg moest worden gerenoveerd of geheel worden vervangen door een nieuw gebouw.

De gemeenteraad koos voor verbouwen. Men dacht wellicht dat het goedkoper zou zijn. Na een reeks verbouwingen was de schouwburg inderdaad opgeknaapt. In 1929 werd een draaitoneel aangebracht, een van de modernste van het land was. De vreugde duurde elf jaar.

Hoftheater

Op 10 mei 1940 werd Nederland het slachtoffer van Hitlers grootheidswaanzin. Op de eerste dag al vielen er bommen op het Korte Voorhout en liep de schouwburg nogal forse schade op. Eind mei werden de voorstellingen hervat. Het eerste stuk dat men speelde was de Camera Obscura van Hildebrand, opgevoerd door het Residentie Toneel.

Stadsschouwburg moest de Koninklijke op Duits bevel vanaf augustus heten. Naast het openbaar vervoer mochten de Duitsers ook de schouwburg gratis gebruiken. De organisatie Kraft durch Freude, welke aanmoedigende tekst men ook bij de ingang van Auschwitz

kon terugvinden, bood de soldaten amusement. Ook Duitstalige gezelschappen traden op, of er was een 'feestelijke' bijeenkomst als er een nieuwe lichte Hitlerjunge werd ingewijd. Censuur (geen Engelstalige en spoedig ook geen Russische stukken meer), verordeningen en het streven van Seyss-Inquart, onze rijkscommissaris, er een Duits hoftheater van te maken. Protesten. Het Nederlandse toneel zou geen kansen meer krijgen. Onzin, meende de rijkscommissaris. Het Nederlandse theaterleven zou juist door de Duitse topprestaties worden bevrucht en verrijkt. De Duitsers namen de schouwburg in april 1942 als het ware in beslag, hoewel de gemeente het onderhoud mocht blijven verzorgen. Het 'verduitsen' van de schouwburg werd geen succes. Er moest voor 400 (Duitse) medewerkers onderdak worden gezocht en de schouwburg ziende te worden verbouwd. Men probeerde meubilair uit het paleis Noordeinde te verwerven voor het Deutsches Theater. Neen, dat moest naar het oosten. Uiteindelijk kreeg men een aantal livreen voor het zaalpersoneel. In aanwezigheid van de propagandaminister Goebbels en Seyss voerde het Deutsches Theater op 19 november 1942 Don Giovanni van Mozart op. De Duitsers rond Stalingrad zaten toen al in de val. (Slot volgt. Bron onder meer '175 jaar Koninklijke Schouwburg', Kruseman).